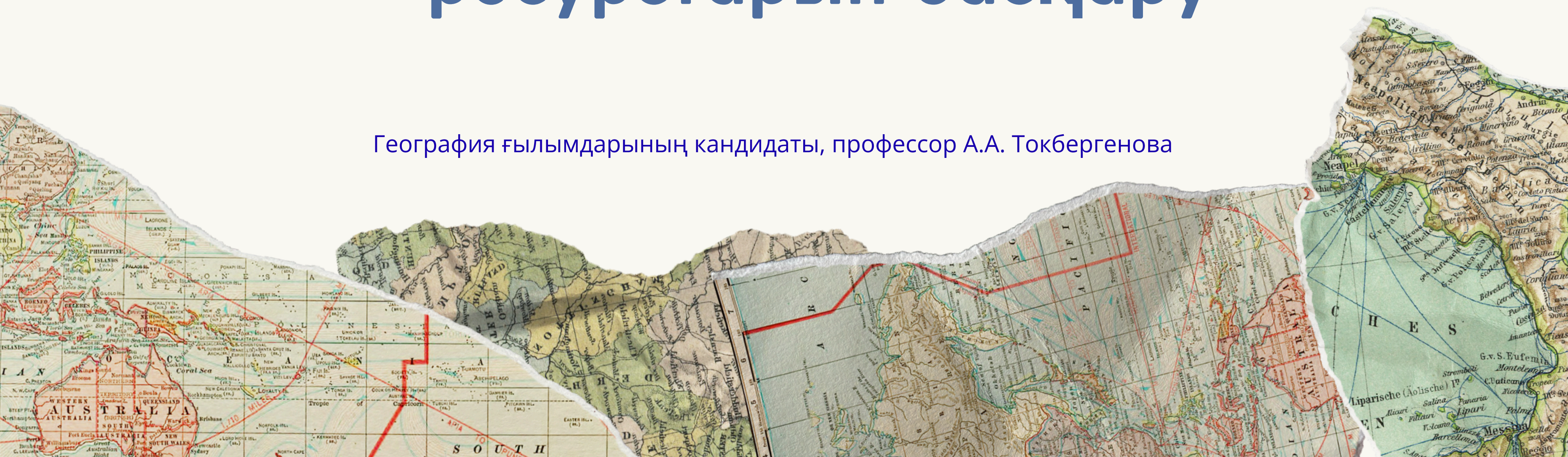

Жер ресурстарын басқару

10 дәріс

Шет мемлекеттерде жер ресурстарын басқару

География ғылымдарының кандидаты, профессор А.А. Токбергенова

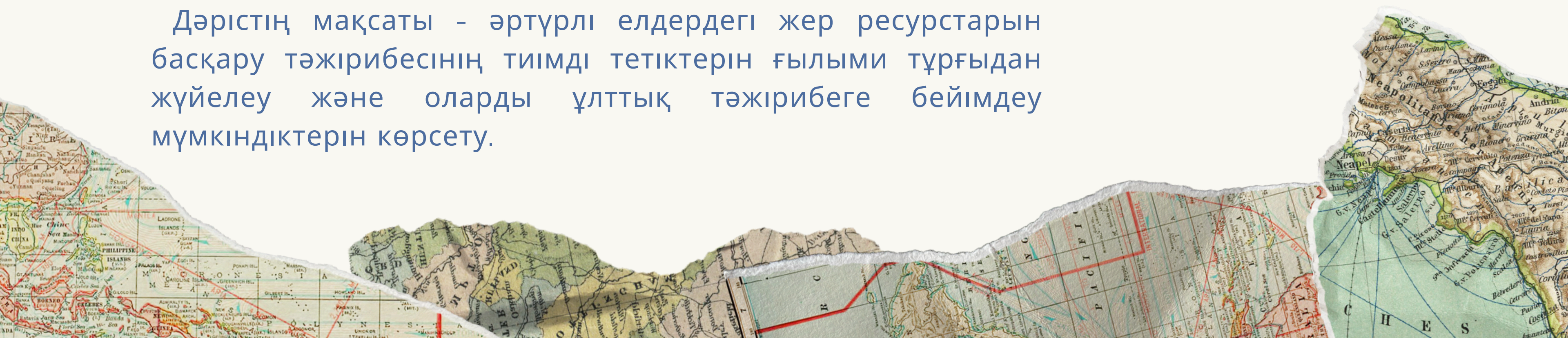

Дәрістің мақсаты

Шет мемлекеттердегі жер ресурстарын басқару жүйелерінің ғылыми-ұйымдастырушылық негіздерін талдау, олардың құрылымдық ерекшеліктерін, нормативтік-құқықтық реттеу тетіктерін және жерді тиімді пайдалану тәжірибесін зерделеу.

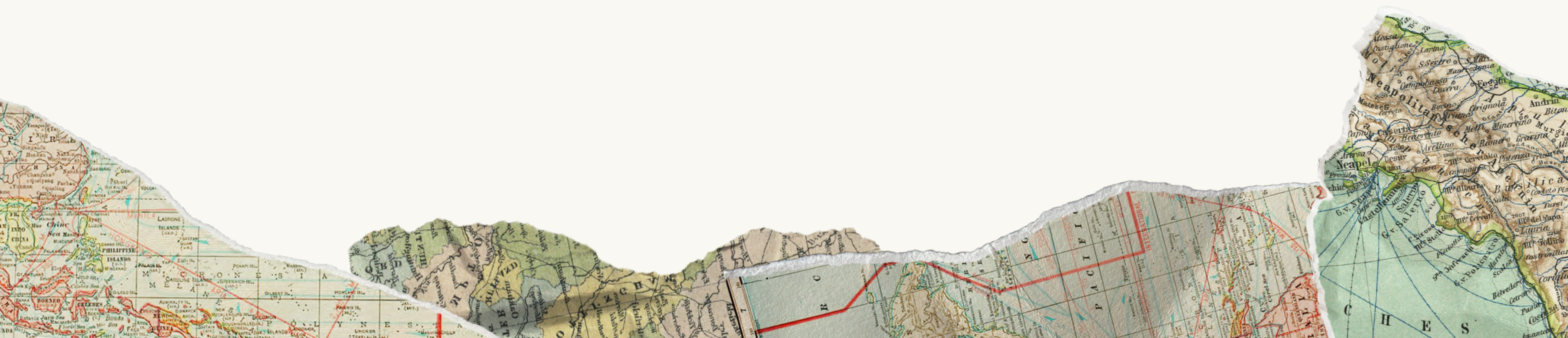
Жер қатынастары саласындағы шетелдік басқару модельдерін салыстырмалы тұрғыда зерттеу арқылы Қазақстан Республикасында жер ресурстарын басқаруды жетілдіру бағыттарын айқындау.

Дәрістің мақсаты - әртүрлі елдердегі жер ресурстарын басқару тәжірибесінің тиімді тетіктерін ғылыми тұрғыдан жүйелеу және оларды ұлттық тәжірибеге бейімдеу мүмкіндіктерін көрсету.

Дәрісте қарастырылатын сұрақтар

- Жер ресурстарын басқару дегеніміз не және оның экономикалық, экологиялық маңызы қандай?
- Әлемде жер ресурстарын басқарудың негізгі әдістері мен жүйелері қандай?
- Шет мемлекеттерде жерді пайдалануға және қорғауға байланысты қандай заңнамалық және нормативтік шаралар қолданылады?

Кіріспе

Жер - адамзат өмірінің негізі, барлық өндіріс пен шаруашылық қызметтің басты ресурсы болып табылады. Сол себепті жер ресурстарын ұтымды пайдалану мен тиімді басқару әрбір мемлекеттің тұрақты дамуының маңызды бөлігі саналады. Қазіргі таңда жерге деген сұраныстың артуы, урбанизация мен экологиялық мәселелердің күшеюі бұл саланы ғылыми тұрғыда басқарудың өзектілігін арттырып отыр.

1. Жер ресурстарын басқарудың маңызы

Жер ресурстарын басқару - елдің экономикалық, экологиялық және әлеуметтік дамуын қамтамасыз ететін негізгі бағыттардың бірі. Тиімді басқару жердің құнарлылығын сақтап, табиғи байлықтарды дұрыс пайдалану арқылы өндіріс көлемін арттырады. Сонымен қатар, жер қатынастарын заңды түрде реттеу қоғамда әділдік пен тұрақтылық орнатады.

2. Шет мемлекеттер тәжірибесін зерттеудің өзектілігі

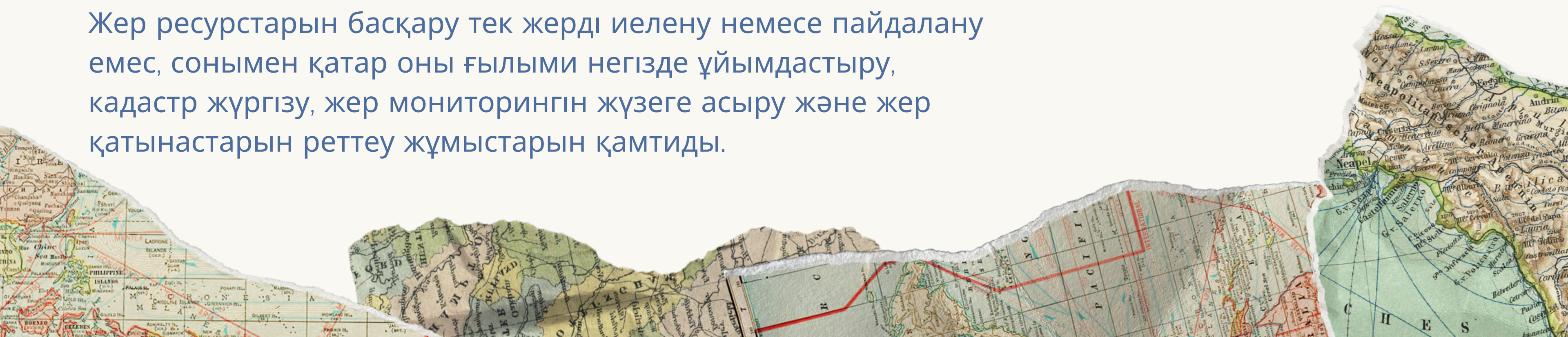
Әлемнің дамыған және дамушы елдері жер ресурстарын басқару саласында түрлі тәсілдерді қолданады. Сол тәжірибелерді зерделеу Қазақстан үшін үлкен маңызға ие, себебі бұл – жер саясатын жетілдіруге, басқару жүйесін тиімді етуге және халықаралық стандарттарға сай тұрақты даму бағытын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Жер ресурстарын басқарудың жалпы ұғымы және мақсаттары

Жер ресурстарын басқару - бұл жерді тиімді пайдалану, қорғау, есепке алу және оны ұтымды бөлуге бағытталған мемлекеттік, құқықтық, экономикалық және экологиялық шаралар жүйесі. Басқарудың негізгі мақсаты - жердің табиғи әлеуетін сақтау және оны қоғам мүддесіне сай тиімді пайдалану арқылы елдің тұрақты дамуын қамтамасыз ету.

Жер ресурстарын басқару тек жерді иелену немесе пайдалану емес, сонымен қатар оны ғылыми негізде ұйымдастыру, кадастр жүргізу, жер мониторингін жүзеге асыру және жер қатынастарын реттеу жұмыстарын қамтиды.

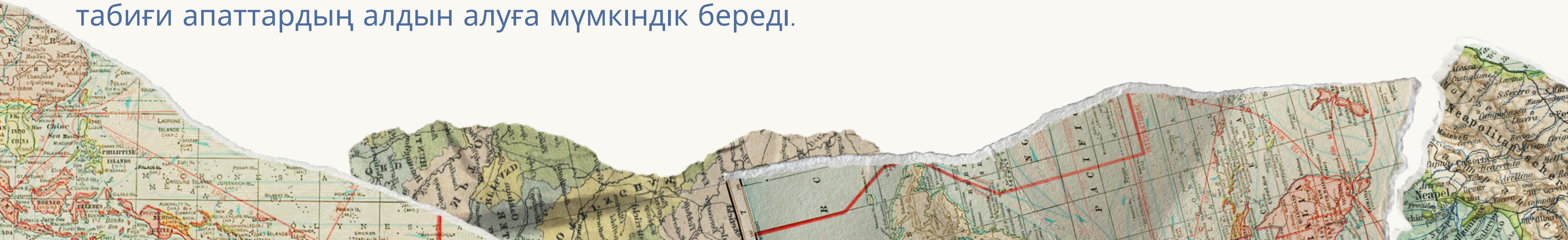
Жер ресурстарының экономикалық және экологиялық рөлі

1. Экономикалық рөлі:

- Жер өндіріс процесінің басты және алмастырылмайтын құралы.
- Ауыл шаруашылығы, құрылыс, өнеркәсіп сияқты салалардың дамуы тікелей жер ресурстарының тиімді пайдалануына байланысты.
- Жерді дұрыс басқару елдің ұлттық табысын арттырып, экономикалық өсімнің тұрақтылығын қамтамасыз етеді.

2. Экологиялық рөлі:

- Жер экожүйенің негізгі элементі болып табылады, ол биосфераның тепе-теңдігін сақтайды.
- Жер ресурстарын дұрыс пайдаланбау – топырақ эрозиясына, шөлейттенуге, ластануға әкеледі.
- Тиімді басқару табиғатты қорғауға, экологиялық тепе-теңдікті сақтау мен табиғи апаттардың алдын алуға мүмкіндік береді.

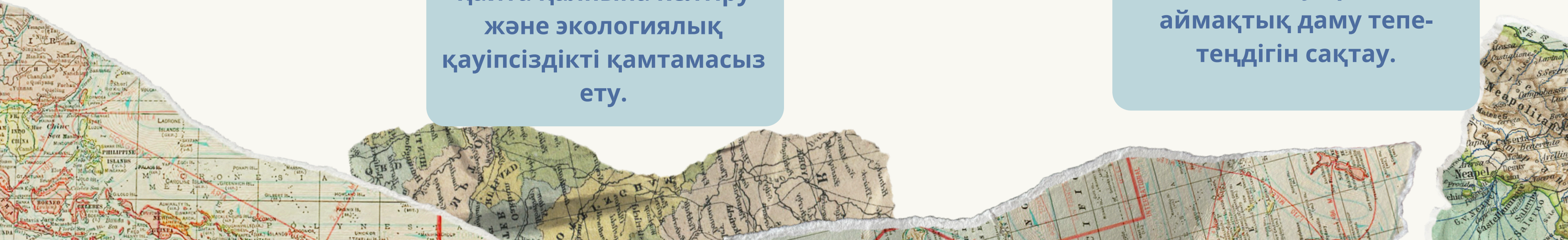
Басқару жүйесінің негізгі бағыттары

Жерге меншік қатынастарын реттеу – мемлекеттік, жеке және ұжымдық меншік түрлерін айқындау, құқықтық базаны жетілдіру.

Жер кадастры мен мониторинг жүргізу – жер қорының мөлшерін, сапасын, мақсатты пайдалануын есепке алу және өзгерістерді қадағалау.

Жерді ұтымды пайдалану мен қорғау – жердің құнарлылығын сақтау, қайта қалпына келтіру және экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету.

Жоспарлау және бөлу – жерді аумақтық, салалық және әлеуметтік бағытта тиімді бөлу арқылы аймақтық даму тепе-теңдігін сақтау.

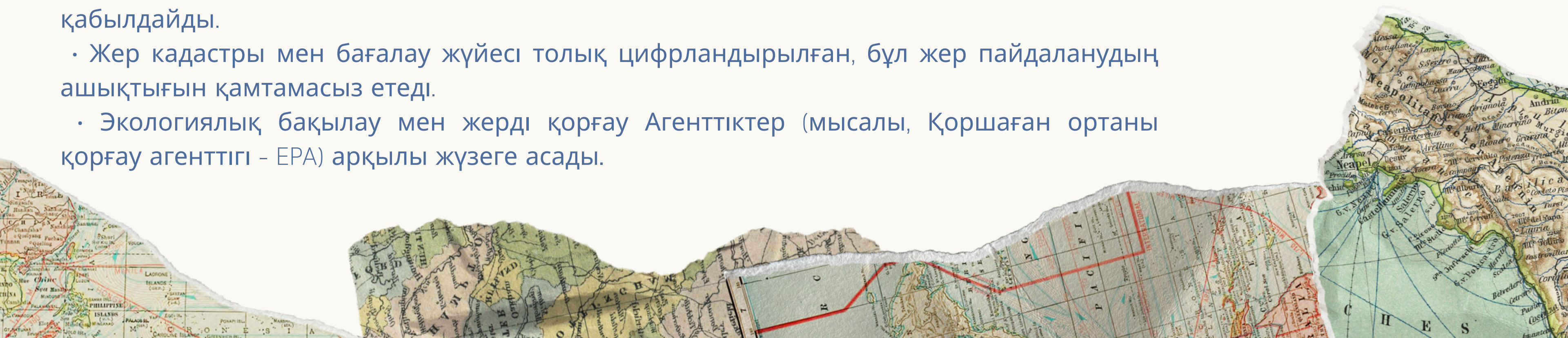
Дамыған мемлекеттердегі жер ресурстарын басқару тәжірибесі

Жер ресурстарын басқару саласында дамыған елдер жоғары деңгейдегі құқықтық жүйе, заманауи технологиялар және экологиялық саясат арқылы ерекшеленеді. Бұл елдердің тәжірибесі жерді тиімді пайдалану мен қорғаудың үлгісі болып саналады.

• АҚШ: федералды және штаттық деңгейдегі жер саясаты

АҚШ-та жер ресурстарын басқару екі деңгейде жүзеге асады: федералды және штаттық.

- Федералды үкімет елдің шамамен 30%-ға жуық жерін басқарады, бұл жерлерге ұлттық парктер, ормандар мен қорықтар кіреді.
- Әр штат өз аумағындағы жерлерге қатысты жеке заңдар мен реттеу ережелерін қабылдайды.
- Жер кадастры мен бағалау жүйесі толық цифрландырылған, бұл жер пайдаланудың ашықтығын қамтамасыз етеді.
- Экологиялық бақылау мен жерді қорғау Агенттіктер (мысалы, Қоршаған ортаны қорғау агенттігі - EPA) арқылы жүзеге асады.

Германия: жер кадастры және экологиялық бақылау жүйесі

Германияда жер ресурстарын басқару жер кадастры мен құқықтық реттеуге негізделген.

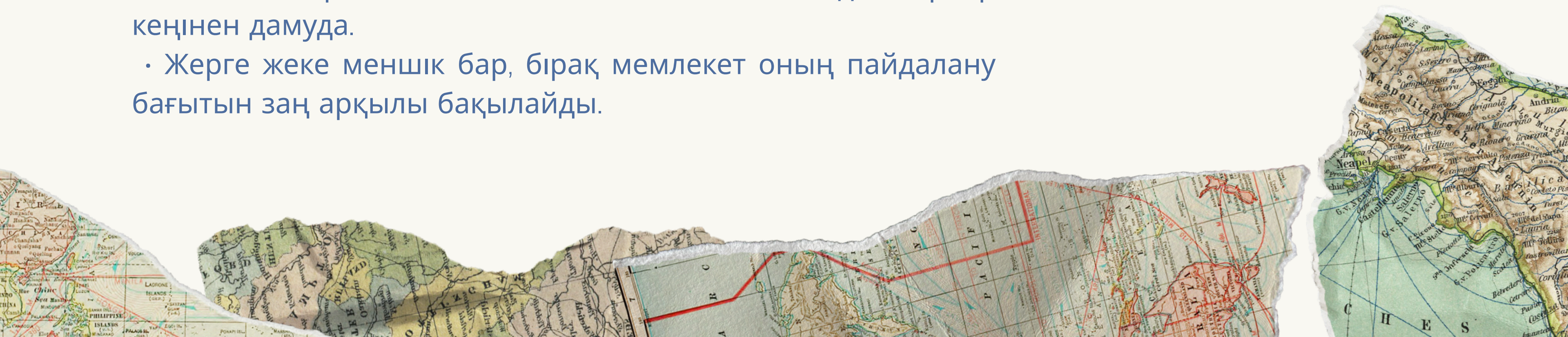
- Елде жердің әрбір учаскесі арнайы кадастрлық жүйеде тіркелген және мемлекеттік бақылауда.
- Жерге иелік ету, пайдалану және сату заңмен қатаң реттеледі.
- Экологиялық саясат ерекше назарда: жерді ластауға, орман мен ауыл шаруашылығын тиімсіз пайдалануға қатаң тыйым салынған.
- Мемлекет топырақтың сапасын, ылғалдылығын және құнарлылығын үнемі мониторинг жасап бақылайды.

Жапония: жерді ұтымды пайдалану және урбанизация саясаты

Жапонияда жер аумағы аз болғандықтан, оны ұтымды пайдалану мен жоспарлау ерекше маңызға ие.

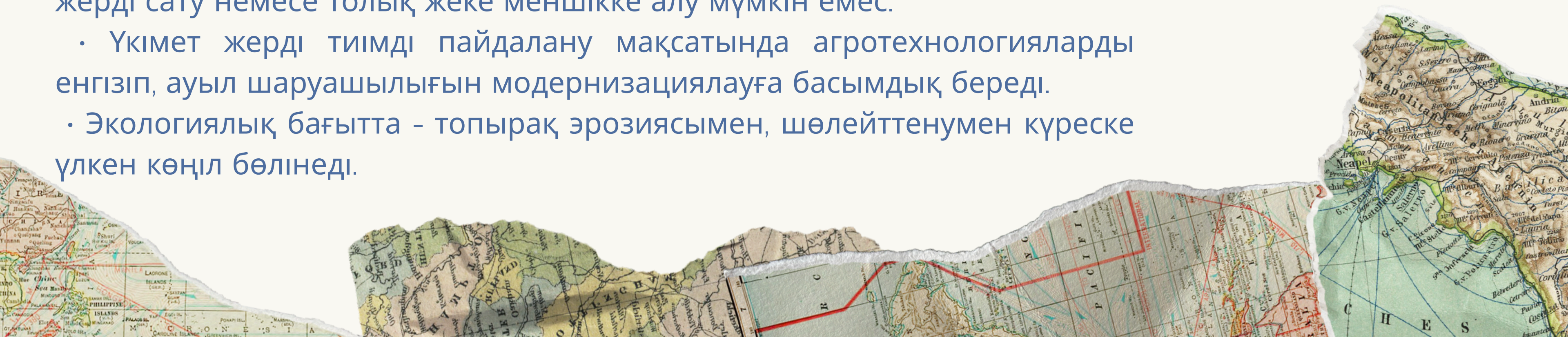
- Үкімет жер ресурстарын қатаң жоспарлау және қалалық құрылыс жүйесі арқылы басқарады.
- Урбанизация саясаты - ауылдық және қалалық аймақтар арасындағы теңгерімді сақтау мақсатында жүргізіледі.
- Жерді тиімді пайдалану мақсатында инновациялық технологиялар, мысалы, тік егіншілік пен жасанды жерлер кеңінен дамуда.
- Жерге жеке меншік бар, бірақ мемлекет оның пайдалану бағытын заң арқылы бақылайды.

Дамушы мемлекеттердегі жер ресурстарын басқару ерекшеліктері

Дамушы елдерде жер қатынастары көбіне тарихи, әлеуметтік және экономикалық себептерге байланысты күрделі сипатта. Бұл мемлекеттерде жерге меншік, қайта бөлу және ауыл шаруашылығын дамыту өзекті мәселе болып қала береді.

- Қытай: мемлекеттік меншік және ауыл шаруашылығын дамыту
Қытайда жердің басым бөлігі мемлекеттік меншікке жатады.
 - Ауылдық жерлерде ұжымдық (кооперативтік) меншік түрі бар, бірақ жерді сату немесе толық жеке меншікке алу мүмкін емес.
 - Үкімет жерді тиімді пайдалану мақсатында агротехнологияларды енгізіп, ауыл шаруашылығын модернизациялауға басымдық береді.
 - Экологиялық бағытта - топырақ эрозиясымен, шөлейттенумен күреске үлкен көңіл бөлінеді.

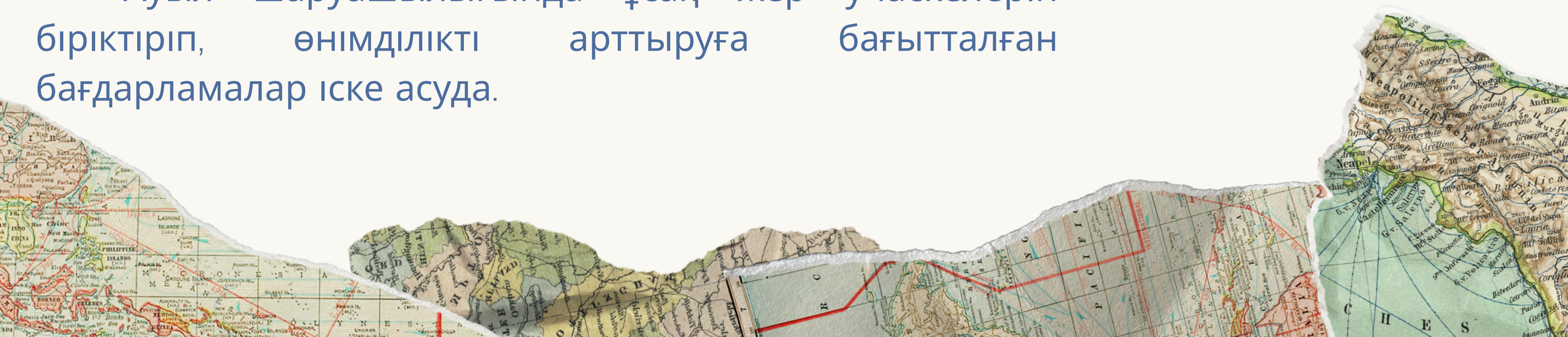
Үндістан: жер реформалары және жеке меншік қатынастары

Үндістанда жерге жеке меншік бар, бірақ оның бөлінуі тарихи теңсіздікке байланысты қиындықтар тудырған.

- Үкімет жер реформаларын бірнеше кезеңмен жүргізіп, ірі жер иеліктерін қысқартып, шаруаларға үлестірді.

- Қазіргі кезде жер кадастры мен тіркеу жүйесін цифрландыру жұмыстары жүргізілуде.

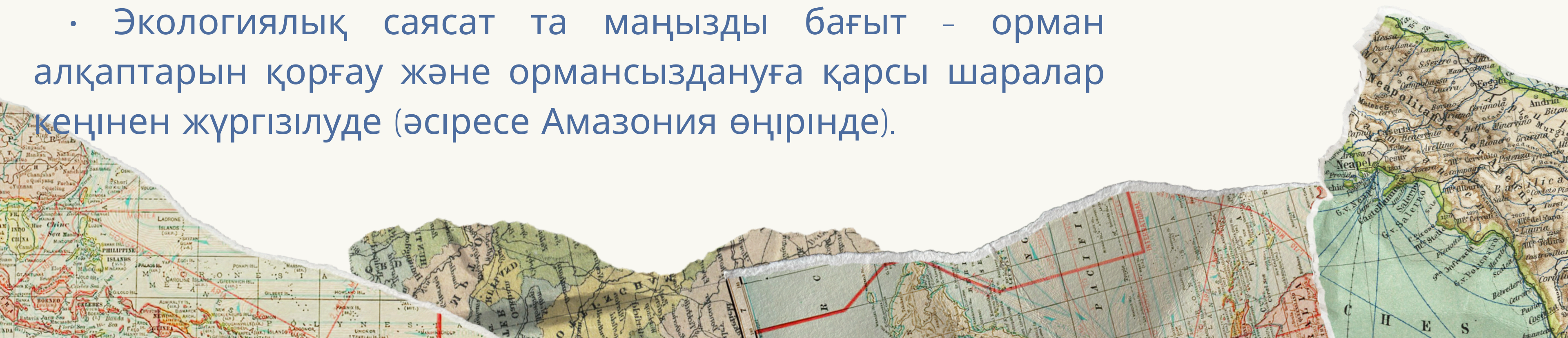
- Ауыл шаруашылығында ұсақ жер учаскелерін біріктіріп, өнімділікті арттыруға бағытталған бағдарламалар іске асуда.

Бразилия: аграрлық саясат және жерді қайта бөлу мәселелері

Бразилияда жер ресурстарының басым бөлігі ірі жер иеленушілердің қолында шоғырланған.

- Үкімет бұл теңсіздікті азайту мақсатында жерді қайта бөлу және аграрлық реформа саясатын жүргізеді.
- Ауыл шаруашылығы министрлігі ұсақ фермерлерге жеңілдетілген несие мен техникалық көмек көрсетеді.
- Экологиялық саясат та маңызды бағыт – орман алқаптарын қорғау және ормансыздануға қарсы шаралар кеңінен жүргізілуде (әсіресе Амазония өңірінде).

Халықаралық ұйымдардың (БҰҰ, ФАО, Дүниежүзілік банк) жер ресурстарын басқарудағы рөлі

Жер ресурстарын басқару тек ұлттық деңгейде ғана емес, сонымен қатар халықаралық деңгейде де маңызды мәселе болып табылады. Әлем елдері жердің тозуы, шөлейттену, экологиялық тепе-теңдіктің бұзылуы сияқты ортақ проблемаларды шешу үшін халықаралық ұйымдардың қолдауына сүйенеді.

БҰҰ (Біріккен Ұлттар Ұйымы)

БҰҰ жер ресурстарын тиімді пайдалану және экологиялық қауіпсіздікті сақтау бағытында әлемдік деңгейде үйлестіруші рөл атқарады.

- БҰҰ-ның Тұрақты даму мақсаттары (ТДМ) бағдарламасында жер ресурстарын сақтау мен қалпына келтіру басты басымдықтардың бірі ретінде қарастырылған (әсіресе, 15-мақсат - «Құрлықтағы экожүйелерді сақтау»).

- БҰҰ-ның Шөлейттенуге қарсы күрес жөніндегі конвенциясы (UNCCD) – топырақ деградациясын азайту және жердің құнарлылығын қалпына келтіруге бағытталған негізгі халықаралық құжат.

- Сонымен қатар, БҰҰ Даму бағдарламасы (UNDP) жер мониторингі мен кадастр жүйесін жетілдіруге арналған жобаларды қолдайды.

Дүниежүзілік банк (World Bank)

Дүниежүзілік банк жер ресурстарын басқару саласындағы жобаларға қаржылық және техникалық көмек көрсететін жетекші халықаралық ұйымдардың бірі.

- Ол жер реформалары, кадастр жүйесін цифрландыру, жерге меншік құқықтарын бекіту бағытында мемлекеттерге несиелер мен гранттар бөледі.

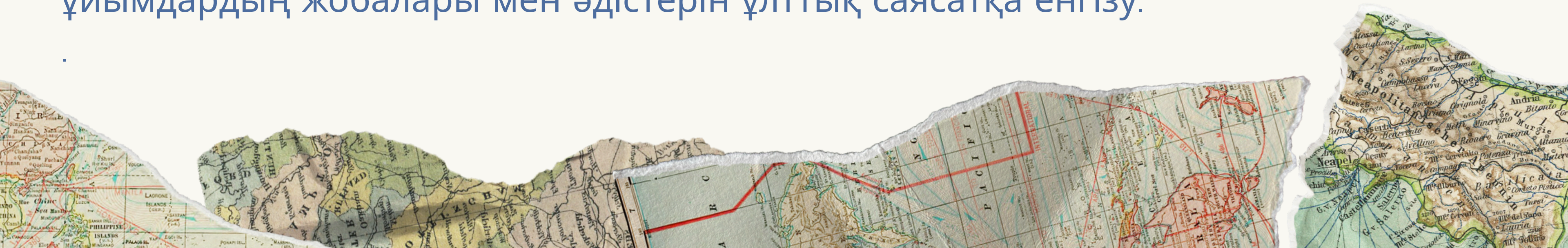
- Дүниежүзілік банк қаржыландыратын жобалар арқылы көптеген дамушы елдерде жерге құқықтық қатынастардың ашықтығы мен әділдігі артты.

- Ұйымның “Land Governance Assessment Framework (LGAF)” атты бағалау жүйесі жер саясатын тиімді талдауға мүмкіндік береді.

Қазақстан үшін ұсыныстар мен сабақтар

1. Жер кадастрын толық цифрландыру – жер туралы мәліметтердің ашықтығын арттырып, сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін азайтады.
2. Жер мониторингін күшейту – спутниктік бақылау және геоақпараттық жүйелерді (ГАЖ) кеңінен енгізу арқылы жердің жағдайын нақты бағалау.
3. Жерді ұтымды пайдалану саясаты – ауыл шаруашылығында өнімділігі төмен жерлерді қалпына келтіру және экологиялық тепе-теңдікті сақтау.
4. Құқықтық реттеуді жетілдіру – жерге меншік пен пайдалану құқықтарын нақтылау, жер реформаларын әлеуметтік әділеттілік принциптерімен үйлестіру.
5. Халықаралық тәжірибені бейімдеу – БҰҰ, ФАО және Дүниежүзілік банк сияқты ұйымдардың жобалары мен әдістерін ұлттық саясатқа енгізу.

Қорытынды

Шет елдердің тәжірибесі көрсеткендей, жер ресурстарын басқарудың табысты жүйесі – бұл экономикалық тиімділік, экологиялық жауапкершілік және әлеуметтік әділдік арасындағы тепе-теңдік. Қазақстан осы бағытта халықаралық тәжірибені ескере отырып, өз жер саясатын одан әрі жетілдірсе, елдің табиғи әлеуетін сақтап, тұрақты дамуға қол жеткізе алады.

Қорытынды бақылау сұрақтары

Әр түрлі елдердегі жер ресурстарын басқару тәжірибесін Қазақстандағы тәжірибемен салыстырыңыз.

Жер ресурстарын тиімді басқарудың негізгі принциптері мен құралдарын атаңыз.

Шет мемлекеттердің тәжірибесінен Қазақстан үшін қандай сабақ алуға болады?

Ұсынылатын әдебиеттер тізімі

1. Жер ресурстарын басқару / Тасанова Ж.Б. – Алматы: «Альманахъ» баспасы, 2019 ж. ISBN 978-601-319-163-8.
2. Қазақстан Республикасы Жер ресурстарын басқару агенттігінің стратегиялық жоспары – Қазақстан Республикасы Үкіметінің
3. Қазақстан Республикасы Жер ресурстарын басқару агенттігінің 2010-2014 жылдарға арналған стратегиялық жоспары – Қазақстан Республикасы Үкіметінің
4. Қазақстан Республикасының жер ресурстарымен қамтамасыз етілуіндегі географиялық айырмашылықтар. Ұтымды пайдалану мәселелері (Дуйсебаева К.Д., Акашева А.С.) – Алматы: Қазақ университеті, 2014 ж.

